

3-TOM, 2-SON

**HUDUDIIY NOTIJORAT TASHKILOTLARINING MOLIIYAVIIY RESURLAR
BILAN TA'MINLANISH XUSUSIYATLARI**

Toshpulatov Farruxbek Asronbek o'g'li

TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini
rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari"
ilmiy-tadqiqot markazi mustaqil tadqiqotchisi

ORCID: 0009-0008-2994-3308

Hududiy notijorat tashkilotlarining moliyaviy resurslar bilan ta'minlanishi ularning faoliyat ko'lamini, hududdagi ijtimoiy ehtiyojlar, davlat qo'llab-quvvatlash shakllari, donorlar faolligi hamda mahalliy hamkorlik imkoniyatlari bilan bevosita bog'liq. Shu sababli NNTlarning moliyaviy holatini baholashda faqat ajratilgan mablag'larning umumiy hajmini ko'rib chiqish yetarli emas.

Moliyalashtirishning manbalar bo'yicha tarkibi, mablag'larning barqarorligi, hududiy raqobat darajasi, tushumlarning davriyligi va tashkilotning o'z resurslarini shakllantirish imkoniyatlari ham kompleks tahlil qilinishi zarur. Bunday yondashuv hududiy NNTlarning real moliyaviy salohiyatini, tashqi manbalarga qaramlik darajasini va mavjud resurslardan foydalanish imkoniyatlarini aniqroq baholashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, hududlar o'rtasidagi moliyaviy tafovutlarni aniqlash qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini mahalliy sharoitlarga moslashtirish uchun muhim tahliliy asos yaratadi.

Hududlar kesimida davlat granti va subsidiyasi nisbatining farqlanishi moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining bir xil emasligini ko'rsatadi. Ayrim hududlarda subsidiya ulushining yuqoriligi davlat ko'magining ushbu shakli ustunligini ko'rsatsa, grantlarning yuqori ulushi loyiha asosidagi moliyalashtirishning faolroq ekanini bildiradi. Bunday farqlar hududiy NNTlarning moliyaviy rejalashtirish strategiyasiga, xususan, qo'shimcha manbalarni jalb qilish, mahalliy hamkorlik bazasini kengaytirish va moliyalashtirish kanallarini o'zaro uyg'unlashtirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Moliyalashtirish tarkibidagi nomutanosiblik ayrim tashkilotlarda bir manbaga ortiqcha bog'liqlikni kuchaytirishi mumkin, shu bois hududiy NNTlar uchun moliyaviy manbalarni diversifikatsiya qilish va mahalliy resurslarni jalb etish imkoniyatlarini bosqichma-bosqich kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Natijada hududiy xususiyatlarni hisobga olgan moliyaviy yondashuv resurslarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, tashqi manbalarga qaramlikni kamaytirish va mavjud mahalliy salohiyatdan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

1-jadval

Jamoat fondining ayrim hududiy bo'linmalarida 2025-yilgi davlat granti va subsidiya mablag'lari

Hudud	Qo'llab-quvvatlash shakli	Mablag , mln so'm	Grant va subsidiya yig'indisidagi ulushi, %	Tarkibiy tavsif
Buxoro	Davlat granti	1 353,87	29,62	Loyiha asosidagi moliyalashtirish
	Davlat subsidiyasi	3 217,09	70,38	Ustun moliyalashtirish shakli
Navoiy	Davlat granti	1 191,60	31,81	Loyiha asosidagi moliyalashtirish
	Davlat subsidiyasi	2 554,20	68,19	Ustun moliyalashtirish shakli
Qashqadaryo	Davlat granti	310,00	7,47	Nisbatan kichik ulush
	Davlat subsidiyasi	3 837,30	92,53	Keskin ustun moliyalashtirish shakli

1-jadval ma'lumotlari hududlar o'rtasida grant va subsidiya mablag'larining tarkibiy nisbatlari sezilarli farqlanishini ko'rsatadi. Qashqadaryo viloyatida subsidiya ulushi 92,53 foizga yetgani davlat ko'maging asosiy qismi subsidiya shaklida taqsimlanganini bildiradi. Buxoro va Navoiy hududlarida esa grantlarning ulushi nisbatan yuqoriroq bo'lib, loyiha asosidagi resurslar hududiy moliyalashtirish tarkibida muhim o'rin tutayotganini ko'rish mumkin. Mazkur ko'rsatkichlar alohida NNTning xarajatlari emas, balki hududiy qo'llab-quvvatlash infratuzilmasidagi resurs taqsimotini ifodalaydi.

Hududiy moliyaviy ta'minotning yana bir muhim xususiyati shundaki, ajratiladigan resurs hajmi bilan ularga real kirish imkoniyati har doim ham bir xil yo'nalishda o'zgarmaydi. Muayyan hududga nisbatan katta hajmda moliyaviy resurs ajratilishi ushbu mablag'lardan barcha NNTlar teng darajada foydalana olishini anglatmaydi. Tanlovlarda arizalar sonining ko'pligi, hududdagi NNTlar faolligi, loyiha tayyorlash salohiyati, tajribali mutaxassislar mavjudligi va mahalliy hamkorlar bilan shakllangan aloqalar resurslardan real foydalanish imkoniyatini belgilovchi muhim omillar hisoblanadi. Bundan tashqari, axborotga o'z vaqtida ega bo'lish, hujjatlarni sifatli tayyorlash va tanlov talablariga moslashish darajasi ham moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli hududiy moliyaviy ta'minotni baholashda "mablag' mavjudligi" va "mablag'ga kirish imkoniyati" tushunchalarini alohida ko'rib chiqish, ularning o'zaro nisbatini esa hududiy NNTlarning real moliyaviy salohiyatini ifodalovchi muhim mezon sifatida talqin etish maqsadga muvofiq.

BUXORO	NAVOIY	QASHQADARYO
Grant 29,62% Subsidiya 70,38%	Grant 31,81% Subsidiya 68,19%	Grant 7,47% Subsidiya 92,53%

HUDUDIY MOLİYAVIY MUHIT: davlat ko'magi + mahalliy donorlar + hamkorlik imkoniyatlari

DIFFERENSIAL NNT STRATEGIYASI: resurslarga kirish - mahalliy sheriklik - qo'shimcha manbalar - o'z moliyaviy imkoniyatlari

1-rasm. Hududiy NNTlarning moliyaviy resurslar bilan ta'minlanishini shakllantiruvchi omillar

1-rasmda hududiy moliyaviy ta'minot tashqi va ichki omillarning o'zaro ta'siri sifatida ifodalangan. Davlat resurslari moliyaviy bazaning muhim qismini shakllantiradi, biroq donorlar, homiylik, mahalliy biznes va jamoatchilik bilan hamkorlik bu bazani kengaytiradi. Tashkilotning ichki moliyaviy salohiyati esa mavjud imkoniyatlarni amalda resursga aylantirish darajasini belgilaydi. Natijada hududiy NNTning barqarorligi nafaqat ajratilgan mablag'ga, balki resurslarni jalb qilish va ularni boshqarish qobiliyatiga ham bog'liq bo'ladi.

Hududiy NNTlar uchun differensial moliyaviy yondashuv zarur. Subsidiyalar ustun bo'lgan hududlarda mahalliy biznes, homiylik, xayriya va sheriklik resurslarini faolroq jalb etish, grant ulushi nisbatan yuqori bo'lgan hududlarda esa tanlovlar kalendarini shakllantirish, loyiha tayyorlash salohiyatini oshirish va donorlar bilan aloqalarni rivojlantirish maqsadga muvofiq. Yagona moliyaviy yondashuv hududlarning real resurs muhitini to'liq aks ettirmasligi mumkin.

Hududiy moliyaviy boshqaruvda resurslar tarkibini muntazam monitoring qilish muhim. Bunda davlat granti va subsidiyasi bilan bir qatorda homiylik, xayriya, a'zolik badallari hamda qonunchilikda ruxsat etilgan o'z tushumlari hisobga olinishi lozim. Shu bois yil boshida moliyalashtirish manbalari xaritasini tuzish, ularning barqarorligi va cheklovlarini baholash hamda yangi hamkorlik kanallarini oldindan belgilash maqsadga muvofiq.

Bundan tashqari, hududiy NNTlarning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirishda mahalliy biznes, ta'lim muassasalari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari va boshqa fuqarolik jamiyati institutlari bilan sheriklik aloqalaridan foydalanish mumkin. Bunday sheriklik pul mablag'i bilan cheklanmay, bino, transport, axborot, mutaxassislik yordami va boshqa natura shaklidagi resurslarni ham qamrab oladi. Natijada tashkilotning naqd pulga bo'lgan ehtiyoji qisqarib, mavjud grant yoki subsidiya mablag'larining ko'proq qismini bevosita ijtimoiy vazifalarga yo'naltirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Hududiy resurs bazasini kengaytirish uchun mavjud imkoniyatlarni amaliy moliyaviy mexanizmlarga aylantirish zarur. Asosiy yo'nalishlar 2-jadvalda tizimlashtirildi.

**Hududiy NNTlarning moliyaviy resurs bazasini kengaytirishning asosiy
yo'nalishlari**

Yo'nalish	Resurs	Amalga oshirish mexanizmi	Kutiladigan natija
Mahalliy biznes bilan hamkorlik	Homiylik va natura resurslari	Hududiy korxonalar bilan loyiha va sheriklik kelishuvlari	Resurs bazasi kengayadi
Donor va grant kanallari	Mahalliy, respublika va xalqaro grantlar	Tanlovlar xaritasi, donorlar bilan aloqa va loyiha tayyorlash	Grantlarga kirish imkoniyati oshadi
Jamoatchilik resurslari	Xayriya, kraudfanding, ko'ngilli ko'mak	Aniq hududiy tashabbuslar atrofida jamoalarni jalb qilish	Diversifikatsiyalangan qo'llab-quvvatlash shakllanadi
Institutsional sheriklik	Ta'lim, mahalla va fuqarolik jamiyati resurslari	Bino, transport, axborot va ekspertlik imkoniyatlarini birgalikda ishlatish	Naqd xarajatlar kamayib, loyiha imkoniyati kengayadi

2-jadvaldagi yo'nalishlarning uyg'un qo'llanishi hududiy NNTlarning resurslarga kirish imkoniyatlarini kengaytirib, bitta manbaga ortiqcha qaramlikni kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, hududiy NNTlarning moliyaviy ta'minlanishi davlat ko'maging hajmi va tarkibi bilan bir qatorda resurslarga real kirish imkoniyati, mahalliy sheriklik bazasi, donorlar faolligi va tashkilotning ichki salohiyatiga ham bog'liq. Shu sababli moliyalashtirish manbalarini kengaytirish, mahalliy biznes va jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish, pulli va pulsiz resurslarni jalb etish hamda hududning resurs salohiyatiga mos differensial yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiqdir.

References:

Ispolzuyemaya literatura:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining ‘Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida’gi Qonuni, 763-I-son, 14.04.1999. LEX.UZ.
2. O‘zbekiston Respublikasining ‘Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida’gi Qonuni, O‘RQ-376-son, 25.09.2014. LEX.UZ.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ‘2021-2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida’gi PF-6181-son Farmoni, 04.03.2021. LEX.UZ.
4. Carroll D.A., Stater K.J. Revenue Diversification in Nonprofit Organizations // Journal of Public Administration Research and Theory. 2009. Vol. 19, No. 4. P. 947-966.
5. Hung C.K., Hager M.A. Revenue Diversification and Nonprofit Financial Health // Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. 2019. Vol. 48, No. 1. P. 5-27.

